

## РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА ЖАНА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЧАКАН БИЗНЕСКЕ САЛЫК САЛУУ

**Т. А. Асанов** – канд. экон. наук, доцент,  
**Р. К. Абдиева** – мл. науч. сотрудник  
Кыргызско-Турецкий университет "Манас"

Рассмотрены системы налогообложения малого бизнеса Российской Федерации и Кыргызской Республики. Выявлены особенности и преимущества этих систем. Результаты исследований показали, что система налогообложения Российской Федерации полнее и гибче.

*Ключевые слова:* малый бизнес; налогообложение; налоговая система.

Кичи ишкердүүлүк рынок экономикасынын эң маанилүү элементи болуп саналат. Көп өлкөдө бул ишкердүүлүк экономикалык өнүгүүнү, ич-

ки дүң продуктунун структурасын жана сапатын аныктайт. Кичи ишкердүүлүк калктын керектөөсүн толук жана сапаттуу канааттанды-

руусуна, конкуренциянын күчөшүнө, инновациянын колдонулушуна, жаңы жумуш орундарын жаратууга, экономикалык конъюктуранын термелүүлөрүн басаңдатууга жана ошондой эле орто класстын түзүлүшүнө түрткү болот [1-4].

Кичи ишкердүүлүктүн өнүгүшүндө институциялык чөйрөнүн: ишкана түзүү жана ликвидациялоо, лицензиялоо, баа коюу, салык салуу жана мамлекеттик контрол процедурасын жөнгө салган мыйзамдардын сапаты маанилүү ролду ойнойт.

#### **Россия Федерациясында салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы.**

Россия Федерациясында салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы Россия Федерациясынын салык кодексинин 2003-ж. 1 январда киргизилген экинчи бөлүгүнүн 26.2 главасынын негизинде колдонулат. Бул системага ишкана жана жеке ишкерлер өз ыктыяры менен өтө алышат. Бул системага өткөн организациялар төмөнкү салыктардан бошотулат:

- пайдадан алынган салык;
- организациялардан алынуучу мүлк салыгы;
- бирдиктүү социалдык салык.

Ошону менен бирге бул система боюнча салык төлөшкөн организациялар Россия Федерациясынын (РФ) мыйзамына ылайык пенсияны милдеттүү түрдө камсыздандыруусу жана камсыздандыруу төлөмүн төлөөлөрү керек.

Ал эми жеке ишкерлер бул системаны колдонгон учурда, төмөнкү салыктардан бошотулат:

- киреше салыгы (ишкердүүлүктөн алынган кирешеден);
- жеке кишилерден алынуучу мүлк салыгы (ишкердүүлүктө колдонулуучу мүлктөн);
- бирдиктүү социалдык салык (ишкердүүлүктөн алынган кирешелер жана алардын жеке адамдарга төлөгөн төлөмдөр жана башка сыйлыктары боюнча).

Жеке ишкерлер да милдеттүү түрдө пенсиялык взносу төлөөсү керек. Салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасын (ССЖС) колдонгон организация жана жеке ишкерлер операцияларын кассалык түрдө жүргүзүүгө жана статистикалык маалыматтарын берүүгө милдеттүү.

ССЖСга өтүү боюнча арыз берген жылдын 9 айынын натыйжасында аныкталган кирешеси 15 млн. рубльдан (553 500 АКШ доллары) аз болсо, организация бул системага өтүүгө укуктуу. Аталган сумма ар жылы керектөө товарларынын бааларындагы өзгөрүүлөрдү эсепке алуу менен аныкталган коэффициент-дефляторго индексацияланат.

Россия Федерациясынын ССЖСда эки салыктын объектиси бар:

1. киреше;
2. киреше кемитилген чыгашалар.

Салык объектиси салык төлөөчү тарабынан тандалат. Салык объектисин үч жыл боюнча өзгөртүүгө болбойт. Салык объектиси катары кирешени тандаган кезде салык жалпы айлануудагы башкача айтканда, дүң кирешеден салык алынат. Ал эми салык объектисинин экинчи түрүндө, киреше табуу үчүн жасалган иш-аракеттердин чыгымдары; негизги каражаттарга, материалдык жана материалдык эмес каражаттарга кеткен жана жумушчулардын командировкалык чыгымдары ж.б. чыгымдар кирешеден кемитилет. Башкача айтканда бул учурда салык кошумча нарктан алынат.

#### **Салык ставкалары**

1. Салык объектиси – кирешелер болгон учурда 6 %;
2. Салык объектиси – киреше менен чыгашанын айырмасы болгон учурда 15% өлчөмүндө болот.

#### **Салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасын жеке ишкерлер тарабынан патент негизинде колдонуунун өзгөчөлүктөрү**

Төмөндө аталган иш-аракет менен алектенген жеке ишкерлердин ССЖСны патент негизинде колдонуу мүмкүнчүлүгү бар. Патент негизинде салык төлөө үчүн жеке ишкер жумушчу жалдабоосу керек. Аларга:

- кийимдерди (токулган, трикотаждан жана мехтен жасалган) тигүү жана ремонттоо;
  - бут кийимди жасоо жана оңдоо, сааттарды оңдоо, металлдан жасалган буюмдарды жасоо жана оңдоо;
  - галантериялык буюмдарды жасоо жана зергердик менен алектенүү; терини иштетүү жана сатуу;
  - парикмахерди к жана косметикалык кызматтарды көрсөтүү
- ж.б. ушул сыяктуу жеке ишкер өзү ачып иштеткен кичи ишканалар кирет.

Ар бир ишкердүүлүктүн түрү боюнча бир жылда потенциалдуу түрдө табылуусу мүмкүн болгон киреше аныкталат жана бул сумманын тиешелүү бөлүгү патент баасы катары аныкталат. Белгиленген патент баасы ССЖСда каралган салык ставкасы менен бирдей өлчөмдө белгиленет. Жылдык кирешенин потенциалдуу өлчөмү Россия Федерациясынын субъекттеринин мыйзамдары аркылуу аныкталат. Ошол эле учурда патент өлчөмүн ишкердүүлүк жүргүзүлгөн жерге карата дифференциациялоого болот.

### **Потенциалдуу күтүлгөн кирешеге салынган бирдиктүү салык түрүндөгү салыктандыруу системасы**

Белгилүү бир ишкердүүлүк түрүнүн потенциалдуу күтүлгөн кирешесине салынган бирдиктүү салык түрүндөгү салыктандыруу системасы муниципалдык райондор жана шаардык округдардын өкүлдүк органдары, Москва жана Санкт-Петербург сыяктуу федералдык маанидеги шаарлардын мамлекеттик бийлигинин мыйзамдык органдарынын чечими аркылуу колдонулат. Бул система боюнча салык төлөөгө мүмкүн болгон ишкердүүлүктөрдүн тизмеси Россия Федерациясынын Салык Кодексинде көрсөтүлгөн.

Бирдиктүү салык төлөшкөн организациялар төмөнкү салыктардан бошотулат:

- организациялардан алынган пайдага болгон салык (жалгыз салык алынуучу ишкердүүлүктөн алынган пайдага);
- организациялардан алынуучу мүлк салыгы (жалгыз салык алынуучу ишкердүүлүктө колдонулган мүлк);
- бирдиктүү социалдык салык (жалгыз салык алынуучу ишкердүүлүк менен алектенген жеке ишкерлер төлөгөн).

Ал эми жеке ишкерлер болсо төмөнкү салыктардан бошотулат:

- жеке кишилерден алынуучу киреше салыгы (бирдиктүү салык алынуучу ишкердүүлүктөн алынган кирешелерден);
- жеке кишилерден алынуучу мүлк салыгы (бирдиктүү салык алынуучу ишкердүүлүктө колдонулуучу мүлк боюнча);
- бирдиктүү социалдык салык (бирдиктүү салык алынуучу ишкердүүлүктөн алынган кирешелер, жеке адамдарга төлөгөн төлөмдөр жана башка сыйлыктары боюнча).

Бирдиктүү салык төлөшкөн организациялар жана жеке ишкерлер кошумча нарк салыгынын төлөөчүсү болуп саналбайт.

Аталган салыктын объектиси- потенциалдуу, болушу мүмкүн болгон жана күтүлгөн киреше. Салык базасы ишкердүүлүк түрү боюнча салыктык период үчүн эсептелинген базалык кирешелүүлүктү бул ишкердүүлүктү мүнөздөгөн физикалык көрсөткүчтөргө көбөйтүү аркылуу эсептелинет.

Салыктык период бир квартал болуп саналат. Салык ставкасы потенциалдуу күтүлгөн кирешенин 15%тин түзөт. Салык өлчөмүнөн пенсияны милдеттүү камсыздандыруу боюнча төлөнгөн төлөмдөр чыгарылып ташталат. Ошону менен бирге эле, потенциалдуу күтүлгөн кирешенин 50%ден көбүн кемитүүгө болбойт.

### **Кыргызстанда кичи ишкердүүлүккө салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы**

Кыргызстанда кичи ишкердүүлүккө салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы боюнча мыйзам 2001-жылы 7 декабрда чыгарылган. Бул мыйзам боюнча бир жылда дүң кирешеси 500 000 сомго чейин болгон ишканалар аталган система боюнча салык төлөөгө укуктуу болчу. Салык ставкасы 10 % түзгөн. 2006-жылы дүң киреше 2.5 млн. сомго чейин жогорулатылган. Бул өзгөртүүлөргө карабастан, салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасын колдонгон ишкана Кыргызстанда жокко эсе деп айтсак жасылышпайбыз. Себеби бул системада салык дүң кирешеден алынса, пайда салыгы таза пайдадан алынат. Салык ставкалардын өлчөмү болсо бирдей.

Салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы жалпы системага караганда салык жүгү оор экендиги жогоруда таблицада (таблица №1) көрсөтүлүп турат. Центурион фирмасы салык салуунун жалпы системасы боюнча салык төлөгөндө 1 сомдон 8 тыйынын төлөсө, жөнөкөйлөтүлгөн системада 12 тыйын төлөйт. Ушул себептен Кыргызстанда салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы булл мезгилге чейин кеңири колдонулган эмес. 2008ж. 20-октябрда кабыл алынган жаңы салык Кодекси боюнча салык ставкалары 4 жана 6 пайызга төмөндөтүлдү. Бул пайыздар менен эсептегенде жөнөкөйлөтүлгөн салык салуу системасында 1 сомдогу салык жүгү эки эсе, башкача айтканда 12 тыйындан 6 тыйынга төмөндөдү. Пайыздардын төмөндөөсү келечекте салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасын колдонгон ишканалардын санынын көбөйүүсүнө себеп болот деп ойлойбуз.

Жаңы Салык Кодексинде аталып өткөн салык системасына көптөгөн маанилүү өзгөртүүлөр киргизилген. Бул мыйзамда кичи ишкердүүлүккө салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы боюнча салык төлөө үчүн организация же жеке ишкерлер төмөнкү шарттарга жооп берүүсү керек:

- жумушчу саны 30дан ашык болбоосу;
- кошумча нарк салыгынын салык төлөөчүсү болбоосу керек.

Ошондой эле, бул системага өтүү укугу салык төлөөчүлөрдүн мурдагы жылкы дүң кирешесине карата берилет.

Аталган салыктын субъектилери төмөнкү салыктардан бошотулат:

- пайдадан алынган салык;
- сатуудан алынган салык;

“Центурион ЛТД” ЖЧКсынын 2007-ж. натыйжасы боюнча салык салуу системаларынын салыштырмалуу таблицасы

Көрсөткүчтөр	Традициялуу система		Жөнөкөйлөтүлгөн система	
	көрсөткүч чондугу	Салыктын чондугу	көрсөткүч чондугу	Салыктын чондугу
КНС кошулбаган дүң киреше	1 837 862		1 837 862	
Салык салуу өлчөмү 1,5 %	1 837 862	27 568		
Сатуудан алынган салык 4 %	1 837 862	73 514		
Салык салуу өлчөмү 0,8 %	1 787 914	14 083	1 787 914	
Салык салуу өлчөмү 0,8 %	1 262 017	1010	1 787 914	
Эмгек акы	120 000		120 000	
Милдеттүү социалдык камсыздандырууга чегерүүлөр 8 %	120 000	9 600	120 000	9 600
Соц. Фонд эмгек акы фондунан 19%	120 000	22 800	120 000	22 800
Пайда	39 645			
Пайда салыгы 10 %	39 645	3964,5		
Жеңилдетилген система боюнча салык 10 %				183 786
Жеңилдетилген система боюнча салык 6 % (жаңы салык Кодекси боюнча)				110 272
Салыктардын жалпы суммасы		152 540		216 186
Салыктардын дүң кирешенин ар бир сомундагы үлүшү		0,08		0,12
Салыктардын дүң кирешенин ар бир сомундагы үлүшү (жаңы салык Кодекси боюнча)		0,08		0,06

Бул салыктын субъектилерин салык эсебин кассалык метод менен жүргүзүүлөрү керек жана ошону менен бирге контролдук-кассалык машиналарды колдонуусу зарыл.

Салык төлөөчү жалдаган жумушчуларынын айлык акысынан ар бир жумушчу үчүн эсептелген минималдуу кирешеге карата аныкталуучу туруктуу өлчөмдөгү киреше салыгын төлөйт.

Салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы боюнча төмөнкү иш-аракеттер менен алектенген субъект жана жеке ишкерлердин салык төлөөгө укуктары жок:

- инвестициялык фонддор;
- баалуу кагаздар рыногунун кесипкөй катышуучулары;
- акциз салынуучу товарларды өндүргөн жана импорттогон
- финансылык, камсыздандыруу кызматтарын көрсөткөн;
- патенттик негизде иш жүргүзүүгө милдеттүү же ага укугу бар субъектилер.

Бирдиктүү салык ставкалары иш жүргүзгөн чөйрөгө карата өзгөрөт:

- 1) өндүрүштүк чөйрөдө, коомдук тамак-аш жана айыл чарба продукцияларын кайра

иштетүү чөйрөсүндө иштеген субъектилер – 4 %;

- 2) башка ишкердик түрлөрү үчүн – 6 %.

Бирдиктүү салык дүң кирешеге негизделип салык төлөөчүлөр тарабынан өз алдынча эсептелет жана квартал сайын төлөнөт.

#### Милдеттүү патент негизинде салык

Жаңы Салык Кодекси боюнча милдеттүү патент негизинде салыкты төмөнкү ишкердүүлүк менен алектенген субъекттер төлөшөт:

- 1) сауна ; 2) бильярд; 3) ойномо автоматтарынын сунуштоо; 4) казино; 5) акча алмаштыруу; 6) дискотека; 7) күнү-түнү иштеген автоунааларды акылуу токтотуучу жайлардын кызматы.

Бул салыктын салык төлөөчүлөрү төмөнкү салыктардан бошотулат:

- пайдадан алынган салык;
- кошумча нарк салыгы алынуучу товарлар бул салыктан бошотулат;
- сатуудан алынуучу салык.

Салык төлөөчүлөр жалдаган жумушчуларынын айлык акысынан киреше салыгын эсептеп, төлөгөндүн ордуна алардын ар бири үчүн милдеттүү түрдө 7 минималдуу айлык акы өлчөмүндөгү патентти сатып алат.

Салык объектиси жогоруда аталып өткөн экономикалык иш-аракеттердин түрү болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын өкмөтү бир жылда бир жолу көрсөткөн кызматтын жайгашкан жери жана баасына карата дифференцияланган салык ставкаларын аныктайт.

Салык ишкердик жүргүзүүдөн мурда патентти сатып алуу аркылуу төлөнөт. Патентти 30, 90 жана 180 күнгө сатып алууга болот. Эгер патентти 90 күн үчүн сатып алса, салык суммасы 5%га, 180 күнгө сатып алса 10% га азаят.

Милдеттүү патент алуу аркылуу иш жүргүзгөн салык төлөөчү бирдиктүү салык декларациясын берүүсү керек.

#### **Ыктыярдуу патент негизинде салык**

Ыктыярдуу патент негизинде салык төлөөгө мүмкүн болгон ишкердүүлүктөрдүн тизмеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат.

Бул салыктын салык төлөөчүлөрү төмөнкү салыктардан бошотулат:

- пайдадан алынуучу салык;
- сатуудан алынуучу салык.

Жогорудагы салыктар менен бирге, аталган салык субъектилери эсептелген минималдуу кирешесинин туруктуу өлчөмүн киреше салыгы катары ар бир жумушчу үчүн төлөшөт.

Салыктын ар бир ишкердиктин түрү боюнча базалык суммасы полномочие берилген салык органынын сунушу менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат. Базалык сумманын чегинде салык органы ишкердиктин сезондугу, кирешелүүлүгү, түрү жана жерине карата өзгөртө алат.

Базалык сумма хронометраждык изилдөөлөрдүн негизинде эсептелинет жана өзгөртүлөт.

Салык ишкердик жүргүзүүдөн мурда патентти сатып алуу менен төлөнөт. Патентти 30, 90 жана 180 күнгө сатып алууга болот. Эгер патентти 90 күн үчүн сатып алса, салык суммасы 5%га, 180 күнгө сатып алса 10% га азаят.

Ыктыярдуу түрдө патент алуу менен иш жүргүзгөн салык субъектилери бирдиктүү салык декларациясын берүүлөрү керек. Бул декларацияда ишкердигинен тапкан чыныгы кирешеси көрсөтүлөт.

Жогоруда биз Россия Федерациясында жана Кыргызстанда кичи ишкерлерге салык салуу системаларын карап өтгүк. Бул системалардын

ортосунда көп окшоштук менен бирге көптөгөн айырмачылыктар бар.

1. Россия Федерациясында салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасына өтүү үчүн аныкталган сумма (15 млн. рубль) ар жылы керектөө товарларынын бааларындагы өзгөрүүлөрдү эсепке алып аныкталган коэффициент-дефляторго индексацияланат. Башкача айтканда, бул сумманын наркы (реалдуу күчү) бирдей деңгээлде кармалат.
2. Россияда кичи ишканаларга салык салуунун эки түрү колдонулат: акча каражаттарынын агымына салык салуу жана дүң кирешеге салык салуу. Акча каражаттарынын агымына салык салууда пайда салыгынан айырмаланып, учурдагы операциондук чыгымдар эле эмес сатып алынган негизги каражаттар жана материалдык эмес чыгымдар да кирешеден кемитилет. Ошону менен бирге кичи ишканалардын чыгымдарын кийинки периоддорго которууга болот. Кыргызстанда болсо ССЖС системасында салык дүң кирешеден гана алынгандыктан кичи ишканалардын чыгымдарын кийинки жылдарга которуу мүчкүнчүлүктөрү жок.
3. Сатып алынган товарлар үчүн төлөнгөн кошумча нарк салыгы Россия Федерациясында кирешелерден чыгарылат, ал эми Кыргызстанда болсо бул салык кайра төлөнбөйт.
4. Россия Федерациясында салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы Кыргыз Республикасына караганда толук, так, турмуштун ар кандай көрүнүштөрүн камтып кеңири жазылган. Ал кичи ишкердиктин ар кандай түрүнө карата өзгөрөт, башкача айтканда ийкемдүү. Кыргызстанда тескерисинче, салык салуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы жөнүндө мыйзам кыска жана толук эмес жазылгандыктан ал иш жүзүндө колдонууда көп суроо жана талаш-тартыштарды жаратат.

#### **Адабияттар**

1. Россия Федерациясынын Салык Кодекси.
2. Кыргыз Республикасынын Салык Кодекси, 2008 ж.
3. *Смит. А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэргиз. – Т. 2.
4. *Перов А.В., Толкушкин А.В.* Налоги и налогообложение. – М.: ЮРАЙТ, 2007.